

STRUKTURE PODATAKA U OBRADI GRADIVA

TIPOLOGIJÂ I VALORIZACIJA ARHIVSKIH DESKRIPTIVNIH STANDARDÂ - JEDNO AMERIČKO ISKUSTVO

BORIS ZAKOŠEK
Državni arhiv, Rijeka

UVOD

Početakom 1980-ih u Sjedinjenim je Američkim Državama stvoren i ušao je u primjenu standard za arhivsko opisivanje USMARC AMC (Universal Standard Machine Readable Cataloging Archival and Manuscript Control Format). Taj standard tehnički je vrlo složen i sveobuhvatan. Osim što zahtijeva identifikaciju i usustavljen prikaz velikog broja podataka potrebnih za izradu kvalitetnog arhivskog opisa, morao je biti kompatibilan s drugim USMARC formatima i sa standardom Z 39.

Oni koji su razvili taj standard nastojali su da ga, prije svega, prihvate ključne arhivističke strukovne udruge budući da su one imale najveći utjecaj na njegovu moguću implementaciju. Tijekom izvedbe tečajeva za primjenu AMC standarda, instruktori su na terenu naišli na dosta nezadovoljstva. Pokazalo se da nema, ili da se unutar arhivske strukovne zajednice ne znaju, pravila za primjenu tog standarda te da nema ni jasne procedure za razvoj i procjenu standardâ u arhivskoj struci općenito. Iz te frustracije rodila se gotovo spontano inicijativa za osnivanjem jedne radne grupe istaknutih stručnjaka s područja informacijskih znanosti, poglavito arhivista, koja bi se ozbiljno pozabavila problemom standardâ za arhivsko opisivanje. Tako je osnovana radna grupa za deskriptivne arhivske standarde. Djelovala je kao nezavisno tijelo izvan strukovnih udruga, no gotovo su svi njezini članovi bili vrlo aktivni unutar Društva američkih arhivista (Society of American Archivists - [SAA]). Grupa je 1989. godine podnijela izvješće o rezultatima svoga rada.¹

Glavnim postignućima toga projekta smatramo:

- izradu prihvatljive definicije pojma arhivskog opisivanja
- izradu matrice odnosno tipologije standardâ za opisivanje arhivskog gradiva
- formulaciju kriterijâ i preporuka za procjenu standardâ za opisivanje arhivskog gradiva
- identifikaciju stotinjak standarda koji se koriste za arhivsko opisivanje te njihovo razvrstavanje u pojedina polja matrice.²

Navedeni produkti dobar su alat za razumijevanje i evaluaciju kako samih standarda, tako i postupaka za njihovu izradu i odabir.

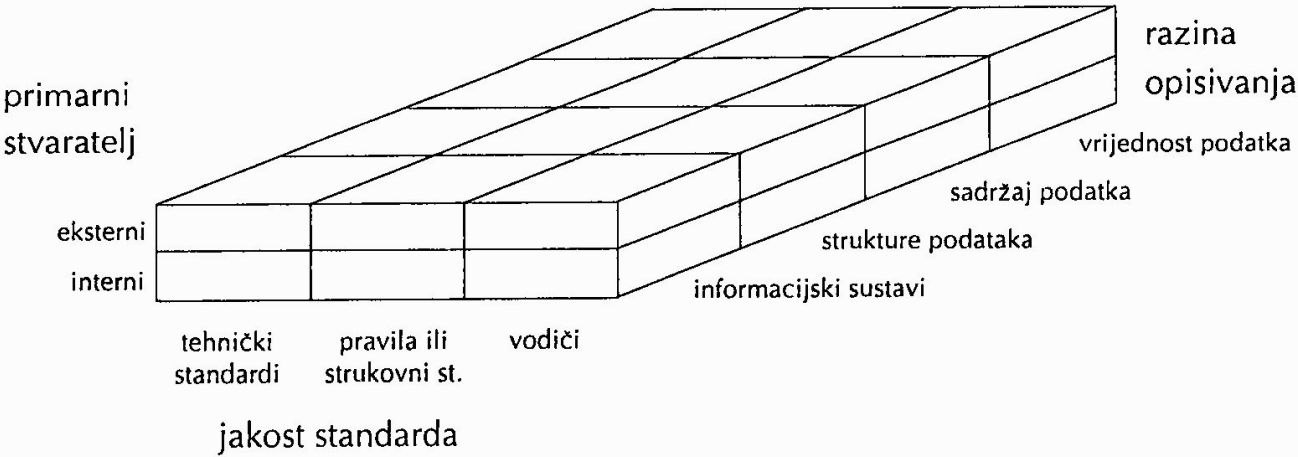
DEFINICIJA ARHIVSKOG OPISIVANJA

Pojam *arhivsko opisivanje* definiran je kao *proces bilježenja, sređivanja, analiziranja i organiziranja svih informacija koje služe za identifikaciju, upravljanje, lociranje i interpretiranje fondova arhivskih ustanova te koji tumači kontekst i sustave zapisa u tim fondovima*. Naglasak je, dakle, na intelektualno\fizičkom procesu, a ne na proizvodu tog procesa. No definicija referira i na specifične arhivske proizvode kao što su obavijesna pomagala u kojima su materijalizirani navedeni procesi. Također, ona proširuje pojam arhivskog opisivanja tako da ne uključuje samo informacije o zapisima kao fizičkim jedinicama ili znanjima kao intelektualnim entitetima, nego i kontekst u kojima su nastali i upotrebljavani.

MATRICA STANDARDA ARHIVSKOG OPISIVANJA

Radna grupa izradila je trodimenzionalnu matricu kao metodičko sredstvo za oblikovanje jednoga strukturiranog okvira unutar kojega je moguće rasporediti pojedine standarde primjenljive za arhivsko opisivanje. Pojedine dimenzije matrice strukturirane su tako da su se njihovim međusobnim križanjem dobile 24 različite vrste standarda.

TRODIMENZIONALNA MATRICA STANDARDA ZA ARHIVSKO OPISIVANJE



Jakost odnosno *obvezatnost* standarda prva je dimenzija ove matrice. Referira na značajke standarda na temelju kojih ih se može razvrstati na one vrlo restriktivne i specifične te na one razmjerno permissivne i općenite. Prema navedenom kriteriju razlikuju se tri tipa standarda.

- *Tehnički standardi.* Oni su najrigidniji u hijerarhiji jakosti, i ako ih se slijedi, moraju postići apsolutno identične rezultate. Njihova primjena ne ovisi o subjektivnoj procjeni korisnika, a arhivisti se njima često služe i nesvjesno. Primjer je takva standarda standard ANSI X3.4 koji specificira ASCII znakove.
- *Pravila.* Naziva ih se i *strukovnim standardima*. Njihovom pravilnom primjenom dobivaju se slični, ali ne nužno i identični rezultati. Jedno je od takvih pravila i spomenuti standard USMARC (AMC), a u nas primjerice *Uputa za vođenje matičnog lista*.
- *Vodiči.* Oni pružaju širok izbor načina rada i kriterija prema kojima se procjenjuju programi i proizvodi. Usmjeravaju opisivanje k određenoj izvedbi, no pritom uključuju i alternativna rješenja. Često su to priručnici i udžbenici.

Druga dimenzija matrice tiče se pitanja o *primarnom stvaratelju standarda*. Referira na subjekt koji je bio inicijator i glavni nositelj u izradi određenog standarda. Tu su identificirana dva tipa standarda.

- *Eksterni standardi.* Oni su primarno stvoreni izvan arhivske struke. Neki su od njih univerzalno prihvaćeni, kao već spomenuti standard ANSI X3.4. Druge su razvile srodne struke sa sličnim profesionalnim ciljevima i zadacima ili čimbenici specijalizirani za izradu standarda. Arhivska zajednica upotrebljava strane standarde ponekad i zbog potrebe za opisivanjem onih vrsta zapisâ koji su atipični za arhivske fondove.
- *Interni standardi.* Razvili su ih primarno arhivisti i za arhiviste.

Razina opisivanja treća je dimenzija matrice. Ovdje se ne radi o specifičnosti predmeta arhivskog opisivanja (svih arhivskih fondova unutar određenog sustava, pojedinog arhivskog fonda; podfonda, serije itd.), već o specifičnosti podsustava opisivanja. Utvrđena su četiri vrste standarda.

- *Standardi informacijskog sustava.* Zadatak im je da specificiraju sve sastavnice određenoga deskriptivnog sustava u pojedinom arhivu ili mreži arhiva. Također trebaju definirati uloge i međuodnose između svih elemenata i odnos elemenata prema cjelokupnom sustavu.
- *Standardi strukture podataka.* Definiraju informacijske elemente što ih moraju sadržavati pojedini dijelovi informacijskog sustava, uključujući input i output formate. Velika je korist od tih standarda u tome što smanjuju potrebu za uporabom jedinstvenog softvera.
- *Standardi sadržaja podataka.* Donose pravila koja se primjenjuju pri unosu informacija u svaki element strukture podataka. To su, primjerice, glosari i rječnici arhivske terminologije. Uz to, to su standardi koji pokrivaju probleme kao što su interpunkcija i pisanje velikih slova, zatim formati za izražavanje nadnevaka i količina i slično. Pomažu stvaranju lakšeg koreliranja između opisa sa sličnom svrhom.
- *Standardi vrijednosti podataka [data value].* To su standardne oznake podataka. Donose ih liste ili tablice termina, imena, alfanumeričkih kodova ili drugih specifičnih entiteta, koji se mogu koristiti kao pristupnice. Tu spadaju i tezaursi.

KRITERIJI ZA PROCJENU STANDARDA ZA ARHIVSKO OPISIVANJE

Tijekom rasprave o pojedinim vrstama deskriptivnih standarda, radna je grupa razvila kriterije za procjenu njihove korisnosti. Utvrđeno je deset kriterija.

- *Ekonomičnost.* Razmatra pitanje da li koristi od razvoja, održavanja i primjene određenog standarda opravdavaju uložena sredstva.
- *Trenutačnost.* Razmatra pitanje da li odluka o tome da li će se ili se neće određeni standard primijeniti, može promptno utjecati na kvalitetu arhivskog opisivanja.
- *Uporabljivost.* Razmatra pitanje da li o primjeni određenog standarda ovisi mogućnost pristupa nekom zapisu.
- *Važnost.* Razmatra pitanje da li važnost informacija sadržanih u zapisima opravdava održavanje i primjenu određenog standarda.
- *Praktičnost.* Razmatra pitanje da li je standard primjenljiv ako ga se prihvati.
- *Područje i učestalost primjene.* Razmatra pitanje na koliko se različitih vrsta ustanova ili dokumenata primjenjuje određeni standard i kolika je učestalost primjene.
- *Popularnost.* Razmatra pitanje da li će korisnici lako prihvatiti standard, ili će naići na njihovo odbijanje.
- *Kompatibilnost s postojećim standardima.* Razmatra pitanje da li se primjena standarda može uskladiti s nekim već postojećim standardom.
- *Retrospektivni utjecaj.* Razmatra pitanje kakav će utjecaj primjena novog standarda imati na postojeće rezultate rada.
- *Suglasnost.* Razmatra pitanje da li je vjerojatno da će sve zainteresirane strane na koje se standard odnosi, biti suglasne s njegovom primjenom.

Radna je grupa identificirala više od stotinu standarda koji mogu poslužiti u procesu arhivskog opisivanja, te je svaki pozicionirala u jedno od 24 polja trodimenzionalne matrice. Provedena je analiza zastupljenosti standardâ u pojedinim poljima matrice. Na temelju toga stvorene su procjene o dosadašnjem utjecaju arhivske struke na pojedine oblike arhivskog opisivanja, te o mogućim pravcima budućeg rada na standardizaciji. Primjerice, očekivano mali utjecaj arhivska struka ima u području tehničkih standarda, dok je utjecaj mnogo veći u oblasti tzv. strukovnih standarda.

Kao zaključak nameće se spoznaja da je za arhivsku struku bitno da arhivisti započnu s oblikovanjem vlastitih procedura za razvoj i implementaciju *internih* standarda te da započnu identifikaciju i suradnju s organizacijama izvan arhivske struke čiji standardi dotiču arhivsku praksu.

BILJEŠKE

1. Izvješće je objavljeno u časopisu *American Archivist* 52(1989).
2. Osim toga, izvješće radne grupe daje, u bitnim crtama, pregled razvoja arhivskih deskriptivnih standarda u SAD od 1970. do kraja 1980-ih godina te ukazuje na sve sudionike iz SAD-a koji su bili uključeni u njihov razvoj i primjenu. Kao prilog izvješću pridodana je kronologija ključnih događaja u razvoju arhivskih deskriptivnih standarda od 1988. do 1989.